

РАДИВОЈ РАДИЋ

ПРОУЧАВАЛАЦ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАД РОМАНОМ *ЗЛАТНО РУНО*

(Неколико византијских цртица)

САЖЕТАК: Седмотомни роман *Златно руно* Борислава Пекића сматра се једним од највећих српских романа XX столећа. Пратећи успоне и падове цинцарске породице Њаго (Његован), писац се неминовно дотакао и историје Византијског царства, империје у којој су представници ове трговачке породице живели два и по столећа. Имајући у виду да Пекићева сага у свом најширем облику обухвата раздобље од крсташког освајања Цариграда (1204) до Фокландског рата (1982) и уважавајући феномен *Византија њосле Византије*, реминисценције на универзалну царевину срећу се и у опису потоњих историјских периода. Захваљујући својој неупитној хеуристици и беспрекорној акрибији, писац *Златној руно* креће се кроз столећа сигурним кораком и умешно, заправо потпуно суверено, исказујући одлично познавање разних епоха, оновремених историјских личности, догађаја, интелектуалне атмосфере.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Борислав Пекић, историја, Византија, цареви, Ромеји, иконоборство, фантазмагорија, *Златно руно*, средњи век

Када се склопе корице седмог тома фантазмагорије *Златно руно* и књига одложи на сто или стави у полицу, у мноштву утисака који се преплићу, сударају и међусобно претичу, један од најјачих се односи на појам *време*, односно протицање *времена*. Започета *in medias res* са бурном 1941,¹ Пекићева монументална приповест, вођена сигурном руком, суновраћује се у далеку 1361. годину,² како

¹ Borislav Pečić, *Zlatno runo: fantazmagorija*, knj. I, Dereta, Beograd 2005, 13.

² Pečić, *Zlatno runo: fantazmagorija*, knj. III, 26.

и стоји на сведеној географској карти са легендом *Симеонска фирмонауџика 1361–1941*. Једноставна рачуница казује да између две временске одреднице стоји 580 година, да је, дакле, реч о раздобљу од безмало шест столећа.

Ово бављење временом некако неизоставно усмерава нас на чувену и у науци често цитирану мисао: „Шта је, дакле, време? Док ме нико не пита, ја знам; кад би пак ваљало да то објасним – ја не знам!”³ Овако је на размеђу IV и V века писао Аурелије Августин, односно Свети Августин, један од најбриљантнијих умова хришћанства и, како је одавно закључено, „највећи учитељ Цркве свих времена”.⁴ Тим једноставним признањем, које се одлично уклапа у назив његовог аутобиографског дела *Исјовесџи* (*Confessiones*), он је указао на немоћ филозофа и свих других мислилаца да одговоре на једно од најопштијих и вечитих људских питања које свако поколење себи изнова поставља. Наравно, феномен времена није тако безнадежно нерешив и ово признање Августина из Хипона не треба схватити дословце већ као неку врсту самоодбране и потраге за ослободом који је неопходан да би се приступило једној од најзагонетнијих и најспорнијих универзалија.

Када је реч о породици Њаго (Његован) и њеној најранијој повести, Пекићево хронолошко врлудање, које би се графички пре могло представити некаквом цик-цак линијом него правилном синусоидом или увис искошеном правом, на најнижој тачки заправо има спектакуларну 1204. годину,⁵ с једне, а на највишој 1981. и Буенос Ајрес, па чак и *Фокландски рај* (1982),⁶ с друге стране, а то, опет, временски опсег Пекићевог занимања додатно проширује за два века и у збиру чини да он износи чак око 780 година. И, одмах треба нагласити, захваљујући својој неупитној хеуристици и беспрекорној акрибији, Пекић се кроз столећа креће сигурним кораком и умешно, заправо потпуно суверено, исказујући одлично познавање разних епоха, оновремених историјских личности, догађаја, интелектуалне атмосфере. Огромне хронолошке хијатусе он спретно премошћује магичном игром реченица, зналачким литерарним поигравањима, реминисценцијама, сећањима, сновиђењима. У том занимљивом времеплову, који броди у омамљујућој измаглици, присуствујемо раскошној гозби речи за које се може рећи да су најнепостојаније, али и устврдити да на крају и после свега само оне остају.

³ Sveti Avgustin, *Ispovesti*, izbor, prevod i pogovor Milan D. Tasić, Dereta, Beograd 2009, Knjiga Jedanaesta, Odeljak XVII, str. 15.

⁴ Фјодор Успенски, *Исјорија Византијској царсџива од 6. го 9. века*, прев. Зоран Буљагић, предг. Љубомир Максимовић, Zepeter Book World, Beograd 2000, 152.

⁵ Pekić, *Zlatno runo*, III, 73.

⁶ Borislav Pekić, *Zlatno runo: fantazmagorija*, knj. VII, Dereta, Beograd 2006, 594, 603.

Будући да најранији векови повеснице рода Његована припадају завршним stoleћима постојања Византијског царства, Пекић се неизбежно морао суочити и са империјом која је сматрала да јој припада неприкосновено право на универзалну власт над читавом хришћанском васељеном. У највећем броју случајева, полазећи од чињенице да су Византинци себе називали и сматрали Ромејима – Ромеј (*Rhomaïos*) је грчка реч и значи Римљанин⁷ – он Византију означава као Ромејско царство,⁸ а Византинце назива Ромејима.⁹ Штавише, на једном месту у књизи, говорећи о последњим часовима Византије, када су Османлије већ проваљивали у престоницу на Босфору, истиче да су „Ромејке у црквеној лађи биле измешане са Ромејима, а нико се није бунио”.¹⁰ Штавише, Ромејке, као нека врста равнотеже у односу на Ромеје, помињу се на још неколико места у роману.¹¹

И то што Пекић Ромеје помиње и у каснијим епохама, у вековима када Византије више није било, има своје оправдање. У науци је одавно изречена оцена да су стари Ромеји, грађани Источног римског царства, односно Ромејског царства, на крају постали Грци. Тако је стара латинска реч, која је од етничког добила политичко значење, у грчком језику поново добила етнографски смисао и означавала је Грке. Под Турцима је то лепо изражено кроз речи које је наводно изговорио и један од јунака устанка против Османлија из 1821. године, Танасис Диакос, иначе родом из срца античке Хеладe: „Родио сам се као Ромеј, умрећу као Ромеј”.¹² Уз изречено не треба сметнути с ума ни чињеницу да према неким историчарима на Балканском полуострву имамо један „продужени средњи век” који је лагано догоревао до почетка XIX stoleћа и епохе националног буђења балканских народа, а ту је и феномен „Византија после Византије” који је у византологију увео знаменити румунски историчар Никола Јорга.¹³

⁷ Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Српска књижевна задруга, Београд 1959, 49 (= Острогорски, *Историја*); *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, vol. III, Oxford University Press, New York – Oxford 1991, 1793 (= *ODB*).

⁸ Пекић, *Zlatno runo: fantazmagorija*, књ. II, 18, 56; Пекић, *Zlatno runo*, III, 25, 128, 144, 281, 323–324, 344; Пекић, *Zlatno runo: fantazmagorija*, књ. IV, 187.

⁹ Пекић, *Zlatno runo*, I, 428, 470, 569; II, 59, 93, 265, 320; III, 30, 100, 324, 336, 420; Пекић, *Zlatno runo: fantazmagorija*, књ. VI, Dereta, Beograd 2006, 99, 129, 357; Пекић, *Zlatno runo*, VII, 615.

¹⁰ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 74.

¹¹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 88, 96, 304.

¹² Иван Ђурић, *Сумрак Византије (Време Јована VIII Палеолога 1392–1448)*, Народна књига, Београд 1984, 430.

¹³ Nicolae Jorga, *Byzance après Byzance. Continuation de l' „histoire de la vie byzantine”*, Edition de l'institut d'études byzantines, Bucarest 1935, 1–266.

Пекић, наравно, у *Златном руно* користи и термине Византијско царство,¹⁴ Византија¹⁵ и Византинци.¹⁶ На страницама његовог романа можемо да сретнемо и прецизан термин Ромејска (Римска) аутократија (*Romaiki Aftokratoria*),¹⁷ али и помало артифицијелну синтагму „*to Vizantinon kratos* (држава Византинаца)”.¹⁸ Византија је технички термин (*terminus technicus*) који је у XVI столећу увео немачки класичар Јероним Волф (1516–1580),¹⁹ пионир византологије и први научник који се за Византију заинтересовао као Византију, а не само као преносника непроцењивог цивилизацијског блага из античког грчког света. Читајући византијске писце, он је схватио да је Римско царство I, II и III века једно, а IV и потоњих столећа нешто друго. Наравно, у питању је налет хришћанства које је у IV столећу изнутра не само освојило него и својом позлатом обојило Римско царство. Управо је IV век велика историјска прекретница, једна цивилизацијска вододелница светскоисторијског значаја. Јероним Волф је стога Царство IV и каснијих векова назвао Византијом по имену древне грчке колоније Византиона на чијим је рушевинама Константин Велики подигао највећи и најважнији град у средњем веку – Константинопољ, односно Цариград. Наравно, све су то историјске чињенице које је Пекић веома добро знао, као што је знао и да веома умесно употреби и именицу „Ромејство”²⁰ и придев „неромејски”²¹

На многим местима у роману *Златно руно*, понекад сасвим узгред, а каткад нешто подробније, помињу се два круцијална догађаја из хиљадугодишње византијске историје, крсташко освајање Цариграда (1204) и османлијско запоседање византијске престонице (1453). Четврти крсташки рат, завршен латинским освајањем Константинопоља и рушењем Византијског царства, у априлу 1204. године, био је један од најважнијих и најспектакуларнијих догађаја средњег века. Уместо да крену против муслиманских неверника, који су држали свети хришћански град Јерусалим, војници са крстовима на раменима, стицајем различитих околности, устремили су се на византијску престоницу. Несагледиве су биле последице изненадног скретања учесника крсташке војне. Са лица земље је за неколико деценија нестало Византијско царство, а тај

¹⁴ Pečić, *Zlatno runo*, II, 84, 93, 115, 229.

¹⁵ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 290.

¹⁶ Pečić, *Zlatno runo*, II, 199.

¹⁷ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 321.

¹⁸ Pečić, *Zlatno runo*, IV, 187; VI, 130.

¹⁹ Г. Л. Курбатов, *История Византии (Историография)*, Издательство Ленинградского университета, Ленинград 1975, 22.

²⁰ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 21, 77.

²¹ Pečić, *Zlatno runo*, II, 419.

велики потрес створио је сасвим нову ситуацију на територији несталог Царства и довео до измењеног распореда снага, како у југоисточној Европи, тако и на тлу Мале Азије и, уопште, источног Средоземља.²² Овај догађај је Пекић на једном месту само регистровао,²³ али на другом месту и пропратио коментаром:

Поредак који је за четвртог крсташког рата, године 1204, с благословом Његове светости Иноћентија III, по имену Невиног (PP – занимљива игра речи), уз злурадо одобравање хришћанске Европе, као какву банкротирану Фирму развукао Константинополис, односећи у Млетке, на Трг св. Марка, славне византијске бронзане коње, а по запуштеним опатијама франачког света расипајући најсветије православне реликвије.²⁴

У овом коментару, утисак је, унеколико је преоштар суд о Иноћентију III (1198–1216), највећем папи од досадашњих три стотине тројице римских првосвештеника који су седели на катедри Светог Петра.

Пекић је нарочито и не без разлога истрајавао и на важном догађају који се десио следеће, 1205. године. У питању је битка код Адријанопоља (Једрена) у којој је војска бугарског цара Калојана (1197–1207), појачана хитрим коњаницима турског племена Кумана, потпуно сатрла крсташке одреде и из темеља уздрмала тек основано Латинско царство.²⁵

Од 1204. године у *Златном руну* далеко већа пажња посвећена је судбоносној 1453. години, како из светскоисторијских разлога, тако и због значаја за породичну повесницу фамилије Њаго (Његован). Тада је, наиме, из Цариграда у кога су покуљале хиљаде турских војника, један од Симеона, преобучен у женску одећу, успео да избегне.²⁶ Његов одлазак из престонице на Босфору значио је прелазак породице у Тивај (Тебу) у средњој Грчкој. Помиње се и 29. мај 1453. године,²⁷ дан Свете Теодосије, фатални уторак, дан који, како једна грчка тужбалица вели, никако није требало да сване.²⁸

²² Острогорски, *Исџорија*, 398 сл.; Donald E. Queller, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople 1201–1204*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1977.

²³ Пекић, *Златно руну*, III, 73; VI, 194.

²⁴ Пекић, *Златно руну*, III, 73.

²⁵ Острогорски, *Исџорија*, 400. Уп. Пекић, *Златно руну*, VI, 448; VII, 577–578 (очигледна је и за читаоце донекле збуњујућа штампарска грешка где се уместо Кумани наводе Кумрани), 592.

²⁶ Пекић, *Златно руну*, I, 311; Пекић, *Златно руну: фантазмагорија*, V, 449.

²⁷ Пекић, *Златно руну*, VI, 72.

²⁸ Доналд Никол, *Бесмртни цар*, прев. Иван Панић, Вељко Ракоњац, Слио – Глас српски, Београд – Бања Лука 1997, 119 (= Никол, *Бесмртни цар*).

У драматичном опису пада Цариграда под незадрживим налетима Османлија не недостају ни живописне подробности, спомињу се „литургија св. Јована Златоустог коју гуше храпави звуци зурли и таламбаса, алакање јаничара, запевање мула и вапаји умирућих са Августовог форума”, „магла тамјана и барутног дима под кубетом Свете Софије”, „поломљени прозори коју пропуштају јеткозелену светлост”, „уљарама обасјан горостасни иконостас и лојанице у рукама пастве”.²⁹ У тим подробностима, у Пекићевом драгоценом смислу за детаљ, историчар лако препознаје и фотграфску и, рекли бисмо, фотографску аутентичност приказивања, веродостојан литерарни манир најфинијег кова. У роману *Златно руно* аутор на више места наводи многе објекте престонице на Босфору и исказује изванредно познавање топографије Цариграда,³⁰ што његов опис читаоца уздиже не само до филмског гледаоца, него и својеврсног учесника и сведока бурних збивања. Уз помињање Цариграда, односно Константинопоља који је словио као Други Рим, Пекић износи једну проницљиву оцену да „Други Рим није створен да осваја него да брани оно што је Први освојио”.³¹

Наглашавајући познату историјску чињеницу да је Богородица била заштитница Константинопоља, Пекић познатој легенди како је Христова мајка у мају 1453. године напустила Цариграђане даје литерарну позлату речима да је „умотана у магијску пролећну маглу утекла из града остављајући га ханцарима неверника, који га напољу, изван утврђених капија Свете Софије секу исто танко потанко и извезбано као што епископ дели свети Хлеб”.³² Један пасаж заслужује да буде донет у целости:

Причало се у кући да је један Симеон, кога није запамтио, видео како из Свете Софије излази душа Константинопоља када је град 1453. умирао. Душа је била у облику дивовске златне пчеле која је неколико пута облетела кубе, а онда отишла ка Златном рогу, на северозапад, где душе обитавају ако су чисте.³³

И, напослетку, Пекић даје и својеврстан епитаф Царству које је 1453. године нестало у мутним водама историје:

Јер агарјанско море све је већ прекрило, из њега као сен минуле истине вири још само Константинополис, последњи вис

²⁹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 72–74.

³⁰ Пекић, *Zlatno runo*, I, 302, 352–353; VI, 71–100.

³¹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 329.

³² Пекић, *Zlatno runo*, VI, 71–72.

³³ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 451.

Другог Рима, док и он не потоне међу Атлантиде велике хеленске прошлости.³⁴

Османијско освајање Константинопоља, попут некаквог еха, на више места, одјекује у читавом седмотомном роману *Златно руно*.³⁵ Дозвољено је претпоставити да је Пекић као изворе за пад Цариграда, између осталих, користио добро познате књиге Франца Бабингера и Стивена Рансимена.³⁶

Нарочит осећај за историјске прекретнице, које су каткад савременицима могле изгледати као небитне и такоређи неприметне, а постајале би видне тек из перспективе доцнијег времена, Пекић исказује на примеру битке код Бафеона:

После победе над Византинцима код Бафеона 1301, Гази Осман сабира под Зелену стризу Туркмене са источних међа Ромејског царства, те као гвоздени полумесец алка будућег балканског синџира припија уз Мореузе, са азијске стране хришћанског алем-града Константинополиса, а атар Симеон Кир Њаго, први за кога предање зна, још у Адријанопољу живи, по Тракији шминке и мирисе продаје.³⁷

У почетку полако, па могло би се рећи и једва приметно, започело је уздизање једне до тада готово безначајне пограничне државице, негде на рубу ондашњег исламског света, у областима Битиније. Настала на граници два антагонистичка организма, иконијског који је био у распадању и византијског који је преживљавао дубоку кризу, у прожимању родовских елемената са феудалним нашла је ону снагу која јој је обезбедила силан и брз успон. Оснивач те државе, одлучни и даровити вођ полуномадских Туркмена, Осман I (1288–1326), био је само један од многобројних газија, односно ратника за ислам, а њена покретачка идеја била је такозвана газа – свети рат против неверника – чији циљ, у начелном облику прокламован, није био да уништава него да потчињава невернички свет.³⁸

Према мишљењу многобројних истраживача, пресудан догађај који је Османа довео на историјску позорницу била је победа

³⁴ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 122.

³⁵ Пекић, *Zlatno runo*, I, 311–312, 365, 402, 472, 498; II, 226–227, 300–301; III, 30, 375; IV, 261, 473, 556; V, 21, 449; VI, 45, 345, 451; VII, 584.

³⁶ Франц Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, прев. Томислав Бекић, Матица српска, Нови Сад 1968; S. Runciman, *The Fall of Constantinople, 1453*, Cambridge 1965 (српски превод: Матица српска, Нови Сад 1996).

³⁷ Пекић, *Zlatno runo*, III, 25.

³⁸ *Историја Османској царсџива*, прир. Робер Мантран, прев. Ема Милковић Бојанић, Слио, Београд 2002, 13 сл.

над византијским најамничким трупима код Бафеона, недалеко од Никеје, извојевана 27. јула 1302. године.³⁹ Премда невелика по броју учесника, та значајна победа над хришћанима обезбедила му је престиж међу осталим газима који су се потом, долазећи из свих крајева Анадолије, просто сјатили под његову заставу. На тај начин, врло полетно, али не и мање темељно, отпочео је успон нове државе која је убрзо прихватила традиције и институције несталих Иконијског султаната.⁴⁰ Управо је та држава, која ће временом израсти у светску империју раширену на три континента – Азији, Европи и Африци – један и по век касније, срушила Византијско царство. У науци се са много разлога каже да је последње столеће историје Византије на неки начин било само прелудијум, дакле својеврстан увод у шестовековно постојање Османског царства.⁴¹

Очигледно је да је Пекић, који је био добро упознат са позновизантијском и, шире гледано, балканском историјом, веома добро познавао још нека круцијална збивања из XIV столећа. Тако, на пример, као важне догађаје, он наводи: турско запоседање Галипоља (1354), мостобрана између Мале Азије и Европе, битку на Марици (1371), битку на Косову (1389) или битку код Никопоља 1396. године.⁴²

Међутим, Пекић, што је веома занимљиво, као суштинску прекретницу у два маха наводи једну епизоду византијске историје XIV столећа. Реч је о 1346. години и удаји Теодоре Кантакузин, ћерке цара Јована VI Кантакузина, за временског османског емира Орхана (1326–1362).⁴³ Аутор *Златној руни* примећује:

Царство је пропало још 1346. када је Теодора Кантакузин, византијска принцеза, некада незамислива ни у кревету најмоћнијег хришћанског династа са благословом православне цркве и цариградске чаршије, ушла у харем Османовог сина султана Урхана а да

³⁹ Радивој Радић, *Црно стилолеће. Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Завод за уџбенике, Београд 2013, 22–23 (= Радић, *Црно стилолеће*). Следећи старију научну литературу, Пекић је битку код Бафеона датовао у 1301, уместо у тачну 1302. годину.

⁴⁰ Халил Иналцик, *Османско царство: класично доба 1300–1600*, прев. Милица Михајловић, ред. Радмила Тричковић, Утопија, Београд 2003, 7–12.

⁴¹ Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453*, Rupert Hart-Davis Ltd., London 1972, 265.

⁴² Pečić, *Zlatno runo*, II, 301. Уп. Христо Матанов – Румјана Михнева, *Од Галиполи до Лејанио. Балканије, Европа и османско нашествие 1354–1571*. I., Издајелство: Наука и изкуство, Софија 1988, 5–357; Радивој Радић, *Године преkreтнице у историји Византије XIV века*, Народни музеј Краљево, Историјски архив Краљево, Наша прошлост 14 (2013) 77–85.

⁴³ Donald M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100–1460. A Genealogical and Prosopographical Study*, Dumbarton Oaks, Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, Washington, District of Columbia 1968, № 29, 134–135.

брачна спекулација није ромејске пореске обвезнике сачувала од грошкова за ратове с Турцима још у наредних сто година.⁴⁴

Ту историјску епизоду и ту годину (1346) Пекић помиње још на једном месту.⁴⁵ Сагледавајући тај брак у склопу византијског начела о свом превасходству и свести о сопственој ексклузивности, као и чињеници да су Византинци на остале народе, сматрајући их варварима, гледали са охолом ниподаштавањем, аутор *Златној руни* закључује да венчање ромејске принцезе и турског емира представља суноврат некадашњег византијског империјалног поноса. У том и таквом браку, дакле, Пекић са много разлога види недопустиво снижавање некадашњих критеријума. Према ромејским схватањима, која су важила вековима, нико није био достојан да се ожени њиховим принцезама. Прва која је отишла за једног страног владара била је Ана, сестра василевса Василија II Бугароубице (976–1025), послата у Кијев руском кнезу Владимиру (978–1015) тек пошто је он запретио и заузео Херсон, главни византијски град на Криму.⁴⁶ У овом случају, светковина венчања обављена је почетком лета 1346. године у граду Селимврији, а потом је византијска невеста, која није била приморана да се одрекне православља и примајући ислам доживи горку судбину ренегата, у пратњи блиставе свите отишла на Орханов двор у Бруси. Византијско-османски брак био је само један међу показатељима, али управо од оних који имају особиту важност и тежину, о несумњивој ерозији угледа Ромејског царства.⁴⁷

Од деведесет тројице царева, који су владали Византијом у раздобљу од 324. до 1453. године,⁴⁸ Пекић у *Златној руни* помиње осамнаесторицу. Неке од њих, на пример, Константина I Великог (324–337),⁴⁹ Јулијана (361–363),⁵⁰ Јовијана (363–364),⁵¹ Теодосија II (408–450),⁵² Јустинијана I Великог (527–565),⁵³ Константина VII Порфирогенита (913–959),⁵⁴ Алексија I Комнина (1081–1118),⁵⁵ Алексија III Анђела (1195–1203),⁵⁶ Андроника II Палеолога (1282–1328),⁵⁷

⁴⁴ Пекић, *Zlatno runo*, II, 305.

⁴⁵ Пекић, *Zlatno runo*, III, 25–26.

⁴⁶ Острогорски, *Историја*, 289–290.

⁴⁷ Радић, *Црно сиволеће*, 162–164.

⁴⁸ *ODB*, I, 360.

⁴⁹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 72, 88–89, 298; VII, 592.

⁵⁰ Пекић, *Zlatno runo*, I, 587.

⁵¹ Пекић, *Zlatno runo*, I, 587.

⁵² Пекић, *Zlatno runo*, II, 300; III, 28; VI, 82.

⁵³ Пекић, *Zlatno runo*, II, 110; VI, 72, 87, 90, 298.

⁵⁴ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 88, 287, 306, 315.

⁵⁵ Пекић, *Zlatno runo*, I, 352.

⁵⁶ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 299.

⁵⁷ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 287, 293, 303, 318.

Јована V Палеолога (1341–1391),⁵⁸ Јована VI Кантакузина (1347–1354),⁵⁹ Манојла II Палеолога (1391–1425),⁶⁰ наводи сасвим узгред, али увек умесно и уз уважавање историјских чињеница.

За цара Константина V (741–775), ватреног иконоборца и једног од највећих византијских владара, Пекић записује:

И све то, сва та божја лепота огњу би била предата да се за право дало онеме Иконокласти Константину Петом, том Колокotronису духовне изопачености, убици Божјих форми! Шта је тај хтео? Забраном сликања и вајања небеског света да нас ослободи ропства облицима, у којима нам они муче дух? Па тиме би нас заувек њима потчинио! Заувек нас само на облике осудио. У немогућности да их изразимо, ослободимо из ума, који би их, упркос свим забранама и казнама, у мислима непрестано производио, били бисмо на њих доживотно осуђени. Робовали бисмо ономе што је у њима закључано, као што апсанције робују оном што под кључем држе.⁶¹

У овом кратком осврту, налик на минијатурни трактат, литерарно и једноставним речима изражен је део аргументације којим су се иконофили бранили од нартаја иконобораца.

Пекић помиње цара Манојла I Комнина (1143–1180) и познату епизоду из византијско-српских односа у другој половини XII века када му се Стефан Немања потчинио и бележи: „А понајпре онај што је саветовао нашег Василевса Манојла Комнена да не стегне уже, с којим је око врата, победничке године 1173, го и бос, покајник жупан сервски Немања пред ноге му ничице пао”.⁶²

Михаилу VIII Палеологу (1259–1282), оснивачу последње византијске династије, оштро пребацује због склапања црквене уније у Лиону 1274. године, речима „потчини Православну цркву папи Гргуру X”.⁶³

Вишеструки су разлози због којих писац *Златној руна* у својем роману највише пажње од византијских царева посвећује Константину XI Драгашу Палеологу (1449–1453), последњем ромејском василевсу за чије владе су Османлије 1453. године запоселе

⁵⁸ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 128.

⁵⁹ Pečić, *Zlatno runo*, II, 305; III, 26.

⁶⁰ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 130.

⁶¹ Pečić, *Zlatno runo*, I, 485.

⁶² Pečić, *Zlatno runo*, VI, 325–326. Уп. Мартин Марко Вучетић, *Риџуал њојчињавања Сџефана Немање цару Манојлу I Комнину (1172)*, Византолошки институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова Византолошког института 50/1 (2013) 493–503.

⁶³ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 328. Уп. Острогорски, *Исџорија*, 431.

Цариград и срушиле хиљадугодишње Византијско царство. Крај његове владавине, с једне стране, догађај је од светскоисторијског значаја, а с друге, и важна прекретница у животу породице Њаго (Његован) која је била приморана на селидбу из мегалополиса на Босфору у Тивај (Тебу). Јуначка смрт Константина XI Драгаша Палеолога обезбедила му је ореол хероја-мученика погодан за настајање разноразних легенди и претсказања. И, напослетку, Пекић га је можда „издвојио” од осталих византијских царева, више прижељкујемо него што тврдимо, зато што је по мајци Јелени Драгаш био српског порекла. Тако, на пример, на појединим местима за њега каже Константин Драгаш Дејановић,⁶⁴ „избегавајући” да му помене по оцу, василевсу Манојлу II, византијско презиме Палеолог.

На другом месту пак аутор *Златној руни* каже „Последњи ромејски цар Константин, по матери Дејановић, Кентаур полу-Грк, полу-Србин”,⁶⁵ а у даљем тексту приповести „Полугрк-Полусрбин, Константин XI, 50% Палеолог, 50% Драгаш”.⁶⁶ О његовом часном држању и достојанству у *Златној руни* може се прочитати како је одбијајући савете да једноставно побегне из опседнуте престонице на Босфору лаконски одговорио: „Гроб римског цара је у Риму!”.⁶⁷ Пекић замера Константину XI што је дозволио да се пет месеци пре османлијске опсаде, у децембру 1452. године, у храму Свете Софије, најзначајнијој богомољи хришћанског Истока, објави унија и одслужи римска миса. Он бележи: „Василевсу Константину XI Палеологу, Драгашу, домаћа половина ума мислила је на Грке, а друга, извањска, српска, ко зна на шта”.⁶⁸ У наставку Пекић доноси и нека пророчанства везана за последњег византијског цара,⁶⁹ као и опис „потоњег византијског цара, Константина, Христовог намесника, који је испред Свете Софије, Мајке хришћанства, седео без главе, наслоњен на крвави зид цистерне Базилике”.⁷⁰

Аутор *Златној руни* спретно помиње и неколике византијске царске династије, пре свих Палеологе,⁷¹ али и „Константиновце, Теодосијевце, Јустинијановце, Ираклијанце, Исавријанце, Македонце, Дуке и Комнене, Анђеле и никејске царева, све те Палеологе...”⁷²

⁶⁴ Пекић, *Zlatno runo*, II, 41.

⁶⁵ Пекић, *Zlatno runo*, III, 378.

⁶⁶ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 59.

⁶⁷ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 45.

⁶⁸ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 77.

⁶⁹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 89.

⁷⁰ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 97.

⁷¹ Пекић, *Zlatno runo*, III, 29.

⁷² Пекић, *Zlatno runo*, VI, 87.

Најупечатљивији „византинизам”, ако бисмо могли да га тако означимо, у роману *Златно руно* свакако је уношење унеколико прилагођеног знаменитог „Посланичког слова (*Presvevtikos*)” у романескно ткиво Пекићеве седмотомне саге. Реч је о поверљивом извештају који је Теодор Метохит, византијски угледник и опуномоћени преговарач ромејског цара Андроника II Палеолога (1282–1328), послао у Цариград са последњег од својих пет путовања у Србију. Била је реч, подсетимо се, о дугим и мучним преговорима за склапање брака између српског краља Стефана Уроша II Милутина (1282–1321) и византијске принцезе Симониде који су вођени 1298. и 1299. године.⁷³ Метохит је опсежну епистолу упутио њему тада надређеном Нићифору Хумну који је био *месазон*, што ће рећи „први министар” Византијског царства.⁷⁴ Овај спис може се схватити и као жеља генерације млађег угледника да у својеврсном интелектуалном надметању остави снажан утисак на старијег. Не треба заборавити да је четврт столећа касније, негде између 1324. и 1326. године, између поменуте двојице дошло до великог спора и оштре полемике преваходно усмерене на питања књижевног стила и астрономије, сциентистичког сукоба у коме Теодор Метохит „никако није био поражен”.⁷⁵

У Пекићевом поретку ствари, међутим, *Посланичко слово* Нићифору Хумну са српског двора упутио је заправо Симеон Нагос Адријанопољски, син трговца из Једрена који није кренуо очевим меркантилним стазама већ је, понесен уметничком каријером глумца-лакрдијаша, веровао да тако може стећи славу, па и богатство. Пекић за њега вели да је „мимичар”, што би недовољно упућене могло да унеколико збуну. У хеленистичкој епоси почео је да се ствара *мим* (грч. *mimesis* опонашање, имитација), кратка сценска игра с призорима из свакодневног живота коју су одликовали обиле грубе комике пуне опсцености, карикатура, импровизација, лакрдија, пародија, гротескан плес и наглашена гестикалација и гримаса.⁷⁶ Овај жанр је свој процват доживео у рановизантијској епоси, а одликовали су га лакрдијашка веселост, накарадни кости-

⁷³ Влада Станковић, *Краљ Милутинов свети краљ*, Vukotić media, Београд 2022, 181–201.

⁷⁴ Овај извор, који је доживео неколико издања, са грчког на српски преведен је у два наврата. Најпре је то учинио М. Апостоловић */Лейоис Машице српске*, 216 (1902) 27–58/ и то је превод који је Пекић користио, а затим Иван Ђурић */Византијски извори за историју народа Јуџославије*, том VI, уред. Фрањо Баришић и Божидар Ферјанчић, Византолошки институ Српске академије наука и уметности, Београд 1986, 77–143/ (= Ђурић, *Виз. извори*, VI). У време када је Борислав Пекић писао *Златно руно* Ђурићев превод још није био публикован.

⁷⁵ Ђурић, *Виз. извори*, VI, 74.

⁷⁶ Танја Поповић, *Реџник књижевних термина*, Београд 2010², 437–438.

ми и грубе шале. У миму је могао да учествује и само један глумац, а гестови, покрети и мимика актера били су врло нападни и пре-наглашени.⁷⁷ Симеон Нагос Адријанопољски је био нека врста несхваћеног уметника, увереног у свој богомдани глумачки таленат. Византијска и, уопште, средњовековна средина, имала је велики отклон према глумцима, једно исконско подозрење, па, зашто не рећи, и презир.

Пекић, дакле, у *Златно руно* убацује неисторијску личност, мимичара Симеона Нагоса Адријанопољског, који Нићифору Хумну треба да послужи као нека врста уходе у односу на Теодора Метохита. Међу тумачима Пекићевих дела већ је уочено да је он искористио овај истински историјски документ који уграђује у писмо Симеона Нагоса.⁷⁸ Научници су, такође, већ указали на места која то потврђују и међусобно су их упоредили. Ипак, Пекић се никако није задовољио неком врстом механичког ексцерпирања *Посланичкој слова* Теодора Метохита. Напротив, он га је умногоме изменио, прилагодио и, рекли бисмо, чак му променио жанр. Сада је то у питању прави памфлет, са свим својим одликама, у којем је лексика суптилног извештаја устукнула пред таблоидним опсервацијама неафирмисаног глумца-лакрдијаша. Исправно је упозорено и на то да „Пекићево 'кривотворење' историјског факта и фингирана непоузданост књижевног текста у односу на чињенице из прошлости упозоравају на обазривост када се настоји историјску личност изједначити с њеним књижевним двојником”⁷⁹

Да је Пекић био добро упознат са економским приликама и односима италијанских поморских република, Венеције и Ђенове пре свега, са Византијским царством у позном средњем веку, речито казује следећи одељак:

Тешко граду чију трговину води туђин, на коме зарађују странци, Латини, Ђеновљани, Венецијанци, Флорентинци, Арагонци, Каталонци и Кастиљанци, па што зараде, преко мора носе својим народима, својој историји.⁸⁰

⁷⁷ *Култура Византији*, I (IV – первая половина VII в.), отв. редак. Зинаида В. Удальцова, Издательство „Наука”, Москва 1984, 662 (Александра А. Чекалова); *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, vol. III, Oxford University Press, New York – Oxford, 1991, 988–989.

⁷⁸ Петар Пијановић, *Један пример интeрeкcтyалностeи у Пекићевом „Златном руно”*, Споменца Борислава Пекића: поводом седамдесетогодишњице рођења (1930–2000), Српска академија наука и уметности, Научни скупови, књ. ХСVI, Одељење језика и књижевности, књ. 14, уред. Предраг Палавестра, Београд 2002, 81–89.

⁷⁹ Пијановић, *Један пример интeрeкcтyалностeи*, 88.

⁸⁰ Пекић, *Zlatno ruно*, VI, 80.

Једноставно речено, Византија се налазила у непријатном „загрљају” меркантилних посланика са Апенинског полуострва који су захваљујући привилегијама добијеним од ромејских царева домаћим трговцима представљали нелојалну конкуренцију. То је значило да је оновремена економика Ромејског царства била умногоступана.⁸¹

Када су посреду најважнији средњовековни путеви на Балканском полуострву, веома важни за Византијско царство, Пекић најпре помиње знаменити Цариградски друм, тзв. *Via militaris*, чувену саобраћајницу Београд (Сингидунум) – Ниш (Наисус) – Софија (Сердика) – Пловдив (Филипопол) – Једрене (Хадријанопол) – Цариград (Константинополис). Он користи синтагму „проклету пут за проклету Исток”, али признаје да им је (Његованима) донео моћ и „тако доказао да се најчешће умире од онога од чега се најбоље живи”.⁸² Осим пута *Via militaris*, писац *Златној руни* наводи и саобраћајницу *Via Egnatia*,⁸³ познату још од античких времена, чије су главне тачке Драч – Охрид – Едеса – Пела – Солун – Филипи – Регион – Селимврија – Цариград.⁸⁴

Посебну пажњу читаоцима фантазмагорије *Златно руно* привлачи итинерар породице Њаго (Његован) који садржи осам тачака и покрива временски одсечак од шест векова: Једрене (?–1361) – Цариград (1361–1453) – Тивај (1453–1571) – Јањина (1571–1739) – Москопоље (1739–1769) – Крагујевац (1769–1783) – Београд (1783–1921) – Турјак (1921–1941). Проучаваоцима средњег века занимљива је прва тачка, дакле Једрене, и временска одредница, година 1361, која је означила пад Једрена под Османлије, с једне, и одлазак рода Њаго у Цариград, с друге стране. Пекић је, очигледно, користио старију литературу у којој је предложено „традиционално” датовање.

С тим у вези, могло би се рећи да скоро ниједан догађај везан за продирање Турака у Европу током друге половине XIV столећа није привукао толику позорност истраживача и притом изазвао многобројне недоумице и неслагања као пад највећег града Тракије у руке исламских ратника. Недостатак довољно поузданих изворних сведочанстава довео је до тога да је турско заузимање Једрена

⁸¹ Острогорски, *Историја*, 337–338, 355, 365, 387–388, 404, 420–421, 425, 457, 462, 488, 491, 495, 504–505; Michel Balard, *La Romanie Génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, I–II, École française de Rome, Rome 1978; Donald M. Nicol, *Byzantium and Venice. A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.

⁸² Pečić, *Zlatno runo*, I, 315–316 Уп. Јоханес Кодер, *Византијски свеј: увод у историјску географију источне Медитерана током византијск епохе*, превод Влада Станковић, Утопија, Београд 2011, 77 (= Кодер, *Византијски свеј*).

⁸³ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 290.

⁸⁴ Кодер, *Византијски свеј*, 77–78.

смештено у оквиру широког временског лука од читавог десетлећа – од самог почетка до краја шездесетих година XIV века. Ранија датовања, према којима је град освојен већ 1361. или 1362. године,⁸⁵ све више уступају место познијој хронологији, према којој се пад највеће тврђаве у Тракији ставља у 6887. годину од стварања света, што значи од септембра 1368. до августа 1369, док се верује да је султан Мурат I (1362–1389) коначно завладао утврдом тек негде до 1376/7, можда баш 1373. године, значи знатно касније.⁸⁶

Аутор *Златној руни* не пропушта да дотакне ни феномен иконоборства, тзв. *царску јерес*, појаву која је израсла у највећи унутрашњи проблем Византијског царства у VIII и првој половини IX века и која је осим тананог богословског расправљања имала и знатна политичка обележја претворивши се у огорчени сукоб цара и патријарха, световне и духовне власти, државе из цркве,⁸⁷ сукоб из кога је црква изашла као победник. На једном месту он бележи: „И као занатлија и као уметник, Симеон је свим срцем био за иконофиле. За Јована Дамаскинског и Никифора.”⁸⁸ Реч је о чувеном црквеном оцу Јовану Дамаскину, ватреном бранитељу култа икона и светитељу, и Нићифору, цариградском патријарху (806–815), страдалнику и, такође, светитељу.⁸⁹ Познато је и то да је Борислав Пекић био веома заокупљен феноменом иконоклазма у Византији и да се спремао да на ту тему напише роман *Сребрна рука*.⁹⁰

⁸⁵ Радић, *Црно сиволеће*, 390 н. 1282 подробно наводи старију литературу.

⁸⁶ Irène Beldiceanu-Steinherr, *La conquête d'Adrianople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes*, Centre de recherche d'histoire et civilization byzantines, Travaux et Mémoires 1 (1965) 439–461, у опширној и документованој расправи, наводећи целокупну дотадашњу релевантну литературу о овоме питању, закључује да је Једрене у турске руке доспело 1368/9, при чему је Мурат I њиме овладао тек пре 1376/7 (вероватно 1373. године). E. Zachariadou, *The Conquest of Adrianople by the Turks*, Fondazione „Giorgio Cini”, Venice. Centro di cultura e civiltà. Istituto di storia della società e dello stato veneziano, Studi Veneziani 12 (1970) 211–217, има извесна неслагања око питања раздвајања да ли су Турци који су посели највећи град Тракије били Османлије или не, али се за 1369. годину. Peter Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 2. Teil: Historischer Kommentar, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1977, 297–299, у светлости вести десетак Кратких хроника сажето и убедљиво образлаже доказе за хронологију 1368/9. годину. Ново датовање, чини се, углавном је прихваћено у историографији.

⁸⁷ Острогорски, *Исџоруја*, 168–220; *Iconoclasm*, Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, March 1975, ed. Anthony Bryer and Judith Herrin, Centre for Byzantine Studies, Birmingham 1977, 1–186.

⁸⁸ Pečić, *Zlatno runo*, I, 485–486.

⁸⁹ Острогорски, *Исџоруја*, 192, 201–203, 206.

⁹⁰ Владета Јанковић, *Планови и припреме за ненаписани роман „Сребрна рука”*, Споменница Борислава Пекића: поводом седамдесетогодишњице рођења (1930–2000), уред. Предраг Палавестра, Српска академија наука и уметности, Београд 2002, 105–113.

Пекић није пропустио прилику да помене још један важан историјски проблем Византије, а то су били покушаји склапања црквене уније са Римом и превазилажења Великог раскола из 1054. године. Наступајући са позиција радикалног православља, писац *Златној руна* прекорно помиње присталице уније у Цариграду, патријарха Григорија III Мамиса (1443–1450) и поименце неколико представника аристократске врхушке, а у наставку бележи:

Злочиначка католичка јерес што је, 1204. године, начела Константинополис, дође, пре пет месеци, да га доврши. И једино се Велики адмирал флоте Лука Нотарас побуни. Рекао је: „Боље турбан него митра”, али ни он није ништа учинио.⁹¹

Писцу *Златној руна* била је веома добро позната чињеница о значају хиподрома за јавни живот престонице на Босфору. Хиподром је за Цариград био исто што Агора за Атину или Форум за Рим.⁹² У том склопу, Пекић наводи и значај хиподромских странака, тзв. *Зелених* и *Плавих*, који су умногоме обележили живот Константинополиса у раздобљу ране Византије.⁹³

На појединим местима Пекић се не либи да у ткиво свог романа цепидлачки прецизно и подробно убади дугачке пописе ствари као што је, примерице, инвентар целокупне штете на покретној и непокретној имовини Фирме „Симеон Његован & син”.⁹⁴ Без обзира на то да ли су посредни или фиктивни спискови, он им литерарним умећем наноси образину неспорног историјског документа. Тај поступак неким читаоцима можда може наликовати на заморно гомилање чињеница, али историчарима, поготово медијевистима навикнутим да хронично помањкање изворних сведочанстава, ређање историјских факата оплемењује приповест, даје јој на уверљивости и доприноси њеној веродостојности.

Медијевистима не може да промакне ниједна занимљива Пекићева опаска о погубности двовлашћа у некој држави. Тако он, правећи паралелу о двовлашћу у трговачкој фирми, с једне, и држави, с друге стране, записује:

А двовлашће никад ни у чему добро није. Мора се знати ко је *Афенгис*, а ко Газда. Ко рачуне потписује, ко их измирује, ко се о балансу стара. Без тога нема ни јаке Фирме ни јаке државе. Срби су то већ под покровитељством Драгутина и Милутина искусили,

⁹¹ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 77–78. Уп. Острогорски, *Исѣопуја*, 521–522, 526; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press, Stanford 1997, 794–797.

⁹² Острогорски, *Исѣопуја*, 85.

⁹³ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 94.

⁹⁴ Пекић, *Zlatno runo*, I, 397; II, 372–374; III, 517–518; V, 496–497.

јер им оно није дало да се још у оно доба до Солуна спусте. А да они Солун узеше, Душан би се за цара у Цариграду крунисао. Бар би за то имао бољу прилику.⁹⁵

Наравно, сигурни смо да је и сам Пекић овај став свог литерарног јунака о Душановом крунисању у Цариграду сврставао у просторе домишљања и историјских спекулација.

У помињању средњовековних историјских догађаја Пекић не оклева ни да се послужи финим хумором, па на једном месту каже:

Запад није хтео да заостане. Он нас је усрећио крсташима, најорганизованијим пљачкашким бандама у европској историји. Каква је то сорта људи била, види се по томе што их је, 1096, преко Београда водио неки Валтер кога су звали Валтер Без Имања. Претпостављам да је по повратку променио надимак...⁹⁶

Занимљив је Пекићев „покушај” да се, кроз речи његових књижевних јунака, на неки начин „рехабилитује” Балкан, подручје према коме западна Европа већ поодавно заузима веома негативан став. Он бележи:

Тај је Балкан, док се *Винцибона* (Беч) тек фундирала, успео да роди и сахрани две цивилизације, а у доба прве Вијене и трећу – ромејску. Да је могла имати и четврту – славенску, али, да је и поред тога има, ту четврту, ма каква била, у – отоманској. А да су они, са свом својом славном рационалношћу, једва доспели до – прве. Можда увиђа да се од Сократа не постаје преко ноћи магарац!⁹⁷

На овом месту би било подесно указати на чињеницу да писац *Злајној руна*, по природи ствари, често спомиње поједине догађаје из историје Османског царства. Притом, он понекад употребљава придев *оџомански*,⁹⁸ а каткад *османски*.⁹⁹ Мада се и у научној литератури може срести *оџомански*, исправније је, сматра се, користити *османски*.

Занимљиво је да је Пекић у свој роман уврстио и поједине синтагме, везане за античку историју, које су касније радо користили византијски писци. Једна од њих је и „Лемноски злочин (*Lemnion*

⁹⁵ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 35–36.

⁹⁶ Pečić, *Zlatno runo*, II, 199.

⁹⁷ Pečić, *Zlatno runo*, IV, 457. Уп. Радивој Радић, *Балканско полуострво у Византијском царству. Крајак осврћ*, Друштво „Свети Сава”, Београд, Братство 20 (2016) 37–45.

⁹⁸ Pečić, *Zlatno runo*, II, 300; III, 48, 99, 144, 333; IV 457, 474, 478.

⁹⁹ Pečić, *Zlatno runo*, III, 67, 100.

kakon)”, а увео ју је „отац историје” Херодот описујући рат Атињана и племена Пелазга. Ови други, Пелазги, усмртили су Атињанке које су претходно, као и њихову децу, киднаповали и довели на острво Лемнос. Ову синтагму касније је преузео и Есхил, грчки писац трагедија, а она је наставила да живи и у византијској књижевности.¹⁰⁰ Код Пекића се она помиње на следећи начин:

Прича о „Lemnion kakon” – „Лемњанском делу” како га Орфеј у својој епици назива, беше крвава и кратка, баш као што доликује херојским повестима, које, да много труда и мало крви захтевају, не би херојске ни биле.¹⁰¹

Онда, како то већ писцу *Злајној руна* и доликује, следи надахнута, утемељена и подробна експозиција.

Пекић се суверено креће и по историји старог века и на много примера показује одлично познавање античке историје и митологије,¹⁰² али су то теме које превазилазе оквири овог рада окренутог повесници Византије, односно средњовековљу.

За историчара од заната посебну драгоценост у тексту *Злајној руна* чине поједине мисли о историји које Пекић доноси или их изговарају његови књижевни јунаци. Једна од њих је и следећа:

Историја није камен. Историја је памћење. Живот је памћење...
Што се памти, то је живот.¹⁰³

Занимљива је мисао о погубном учинку историје на поједине људе који постају жртве њених немилосрдних токова.

Старац заћута. Старац?, помисли Симеон изненађен. Ако је 1389. био у осамнаестој, сад нема више од педесет шест. А као да има стотину педесет и шест. Ето, закључи, шта од људи чини историја.¹⁰⁴

Особена су и размишљања аутора *Злајној руна* о рађању цивилизација, њиховом постепеном „замору” и, најпосле, нестајању са историјске позорнице:

¹⁰⁰ Радивој Радић, „Лемноски злочини” у *византијској књижевности (два примера)*, Филолошки факултет, Београд, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 77 (2011) 7–12.

¹⁰¹ Пекић, *Zlatno runo*, VII, 191.

¹⁰² Узгред, није без значаја ни чињеница да је Борислав Пекић био близак пријатељ проф. Мирона Флашара (1929–1997), дугогодишњег Управника Одељења за класичне науке на Филозофском факултету у Београду и члана Српске академије наука и уметности.

¹⁰³ Пекић, *Zlatno runo*, I, 375.

¹⁰⁴ Пекић, *Zlatno runo*, VI, 156.

Национ који у историјски гроб легне више се не диже. Некима се слава диже, али не и они. Где су сада Феничани? Где Картагежани? Етрушчани? Римљани? Хелени? Камо народи толики? Римљани пропадоше кад су се одrekli старих богова и старих врлина. Грци, када су престали веровати митовима који су их родили.¹⁰⁵

Претходну мисао на посебан начин допуњује и следећа која се тиче феномена „пролазности” и неумитности историјских процеса, а казује о истини која наликује на инсекта затопљеног у ћилибару:

Историја има вредности само за народе којима тек предстоји. За оне што су је имали, више је од штете него од користи. Претвара се у илузију која се скупо плаћа. Турци, на пример, нису то на време осетили. Хтели су исторично да се понашају и кад је Турчин, мада на власти, у Београду већ био најцрња фукара. А Турчин који је у Београду фукара не може ни у Цариграду бити господар. Док је Енглеска империја, Енглеz је господин и у Лондону и у афричкој прашуми. Кад га у прашуми почну третирати као ништарију, биће он то и уред Лондона...¹⁰⁶

У појединим случајевима, дозвољено је претпоставити, књижевници су у стању да на неки начин целовитије сагледају историјске догађаје управо због тога што се методолошка дисциплина и строгост заната историчара могу претворити у својеврсну Прокрустову постељу, у омеђени координантни систем који историчима ускраћује „ширину” и који их спутава да чињенице виде живописније и мање окоштало.

Не, Симеоне, вечност није у камену. Тамо где нема прошлости, нема ни вечности. А где нема вечности, ни живота нема. Овде је да то у мукама сазна. Да му се ватром у кожи тетовира. Онај ћудљиви магарац у византијском мозаику да га поучи... Историју не могу да руше. Историја је твоје неуништиво добро, твој проценат бесмртности...¹⁰⁷

Премда у поднаслову седмотомног Пекићевог романа *Златно руно* стоји да је у питању фантазмагорија, ту чињеницу никако не би требало апсолутизовати, већ је треба схватити и као ауторово племенито настојање да са себе уклони непотребан терет робовања историјским фактима и као „олакшавајућу околност”,

¹⁰⁵ Pečić, *Zlatno runo*, VI, 378.

¹⁰⁶ Pečić, *Zlatno runo*, IV, 282.

¹⁰⁷ Pečić, *Zlatno runo*, I, 353–354.

